

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра психології освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: ПСИХОЛОГІЧНА КОРЕКЦІЯ КОМУНІКАТИВНО-
МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Виконала: студентка 2 курсу, групи DOb1-M18z
спеціальності 012 Дошкільна освіта

Мацерук Марія Валеріївна

Керівник: Панчук Н.П., кандидат психологічних наук,
доцент

Рецензент: Бабюк Т.Й., кандидат педагогічних наук,
доцент

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАТИВНО–МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКА.....	7
1.1 Поняття комунікативно-мовленнєвого розвитку у психології	7
1.2 Чинники комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників	15
1.3 Труднощі комунікативно-мовленнєвої діяльності дітей та завдання їх корекції	20
РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА КОРЕКЦІЇ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВОЇ СФЕРИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	24
2.1 Аналіз загальних підходів і основних методів дослідження	24
2.2 Комунікативний потенціал особистості як об’єкт психокорекційного впливу у системі формування комунікативної діяльності дітей	31
РОЗДІЛ 3 ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОРЕКЦІЇ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	44
3.1 Аналіз результатів дослідження психологічних особливостей комунікативно-мовленнєвого розвитку	44
3.2 Програма психолого-педагогічної корекції комунікативної сфери старших дошкільників	55
3.3 Рекомендації вихователю дошкільної освітньої установи щодо підвищення комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника.....	73
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	84

ВСТУП

Актуальність дослідження. Державна політика в галузі дошкільної освіти спрямовує фахівців із питань вікової та педагогічної психології на пошук оптимальних шляхів особистісного розвитку дошкільників. Відповідно до закону «Про дошкільну освіту», завдань Базового компонента дошкільної освіти актуальним є розв'язок проблеми: здійснення особистісно-орієнтованого навчання дітей дошкільного віку та комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників.

Розвиток мовлення – один із основних чинників становлення особистості в дошкільному дитинстві. Ступінь мовленнєвого розвитку визначається рівнем сформованості знань, умінь та навичок дитини, її пізнавальних і соціальних мотивів, потреб та інтересів (Л. І. Божович, Л. С. Виготський, Я. Л. Коломінський, О. М. Леонтьєв, М. І. Лісіна).

Проблему спілкування вивчали І.Д.Бех, О.О.Бодальов, О.Ф.Бондаренко, О.В.Запорожець, Я.Л.Коломінський, О.О.Леонтьєв, М.І. Лісіна, О.В.Пісарєва, В.В.Рубцов, Т.С.Яценко, а психологічні аспекти спілкування в сім'ї – М.І.Алексєєва, О.І.Бондарчук, С.М.Ґеник, О.В.Горецька, В.С.Заслуженюк, К.В.Седих, В.А.Семиченко та інші. Важливість комунікативно-мовленнєвого розвитку у процесі становлення особистості та індивідуальності дошкільника обґрунтували у своїх працях Г.М.Андрєєва, А.М.Богуш, Н.М.Дятленко, Г.І.Капселя, О.Л.Кононко, С.В.Корницька, К.Л.Крутій, В.У.Кузьменко, Т.О.Піроженко, Ю.О.Приходько, Т.О.Рєпіна, А.Г. Рuzська та ін. Пріоритетним напрямом вивчення мовленнєвого розвитку сучасного дошкільника є поєднання процесів засвоєння цінностей, звичаїв, мови, традицій рідної культури та виховання шанобливого ставлення до інших культур. За умов ізоляції дитини від повноцінного мовленнєвого спілкування у полікультурному оточенні, особливо в період дошкільного віку, передусім гальмується формування відповідної картини світу та адекватного самосприйняття зростаючої особистості. У зв'язку з цим

особливої актуальності набуває проблема розвитку мовленнєвих здібностей дошкільників у соціокультурному оточенні.

Здійснений аналіз відповідних джерел із вікової та педагогічної психології допоміг констатувати активний інтерес до питань мовленнєвого спілкування дошкільників (В. В. Виноградов, Л. С. Виготський, О. М. Гвоздєв, Д. Б. Ельконін, О. В. Запорожець, О. М. Леонтєв, О. О. Леонтєв, О. М. Пешковський, С. Л. Рубінштейн, Ф. О. Сохін, Є. І. Тихєєва, К. Д. Ушинський, Є. О. Фльоріна, Л. В. Щерба), мовлення дітей та їх цілеспрямованого навчання у процесі розвитку мовленнєвих здібностей (А. М. Богуш, Л. С. Виготський, О. О. Леонтєв, О. Й. Негневицька, Т. О. Піроженко, О. М. Шахнарович, Л. В. Щерба), окремих сторін мовлення дитини та комплексного розвитку її комунікативно-мовленнєвих здібностей (Е. Р. Анафієва, С. В. Ласунова, І. С. Марченко, Т. О. Піроженко), психологічних труднощів відродження кримськотатарської мови (А. М. Емірова, Л. С. Оказ, Ш. Е. Юнусов, І. М. Прибиткова).

Аналіз літератури показав значущість теоретичних і прикладних аспектів проблеми, що зумовлює актуальність обраної теми дослідження: «Психологічна корекція комунікативно-мовленнєвого розвитку у старших дошкільників».

Об'єкт дослідження – комунікативно-мовленнєва сфера особистості у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – психологічні особливості корекції та формування комунікативно-мовленнєвого розвитку у старших дошкільників.

Мета дослідження полягала у виявленні психологічних особливостей формування комунікативно-мовленнєвої сфери у старшому дошкільному віці, розкритті шляхів розвитку комунікативно-мовленнєвих вмінь старшого дошкільника, у розробці програми засобів корекційного ефективного впливу на комунікативно-мовленнєвий розвиток дітей старшого дошкільного віку.

Відповідно до мети були поставлені такі **завдання дослідження**:

1. Визначити теоретичні підходи в психолого-педагогічній літературі

до вивчення проблеми формування спілкування у дошкільному віці, визначити чинники та критерії комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників.

2. Виявити особливості комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку.

3. Експериментально дослідити психологічні особливості формування саморегуляції емоційної сфери дітей старшого дошкільного віку.

4. Розробити програму психокорекції комунікативної сфери старших дошкільників.

5. Обґрунтувати рекомендації вихователю дошкільної освітньої установи щодо підвищення комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Методи дослідження. З метою вирішення завдань та досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, порівняння, класифікація, інтерпретація та узагальнення результатів; емпіричні (спостереження, бесіда), проектування психолого-педагогічної взаємодії вихователя з дітьми, техніки (діалогічного спілкування, ефективного похвали, сімейної хореографії тощо), ігри («Розізлись», «Чарівний килим» тощо), спеціальні завдання (теми «Фрукти», «Моя сім'я», «Мамине свято», «Тварини нашого лісу» тощо), вправи (малюнки, які говорять, головоломки та ін.), методи математично-статистичної обробки даних.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висвітлено поняття «комунікативно-мовленнєвий розвиток», «психокорекція комунікативних умінь», проаналізовані автором теоретичні положення щодо формування комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку, підібраний комплекс психодіагностичних методик, розроблена програма засобів ефективного впливу на комунікативно-мовленнєвий розвиток та сформульовані нами рекомендації можуть бути використані вихователями та психологами дошкільних освітніх установ з

метою формування комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження доповідалися та отримали схвалення на III Міжнародній науково-практичній конференції «Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму» (м. Кам'янець-Подільський, 2019).

Публікації. Зміст та результати роботи відображено в науковій публікації у збірнику матеріалів міжнародної науково-практичної конференції: Панчук Н.П., Мацерук М. В. Формування комунікативно-мовленнєвого розвитку особистості дитини / Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції. м. Кам'янець-Подільський, Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж. 2019. 468 с. С.436-438.

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Список використаних джерел налічує 67 найменувань. Основний зміст роботи викладений на 84 сторінках і містить 5 таблиць та 4 рисунка. Загальний обсяг роботи - 90 сторінок комп'ютерного набору.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз проблеми та розроблена автором емпірична модель комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини дають можливість характеризувати досліджуваний феномен в єдності емоційно-вольових, когнітивних, творчих властивостей психіки як інтегровану складову особистісного становлення дошкільника.

Онтогенез комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку є багаторівневою системою ознак психічного зростання дитини як суб'єкта спілкування і виявляється на поведінковому (конативному), когнітивно-лінгвістичному, особистісному рівнях.

Ступінь сформованості рівнів розвитку цієї сфери психіки відбиває динаміку рівнів розвитку взаємин дитини із соціальним середовищем, що опосередковує її активність як партнера по спілкуванню.

Оскільки системоутвірним чинником у комунікативно-мовленнєвому розвитку виступає широта і дієвість особистісних, ділових і пізнавальних мотивів спілкування, тобто самоактуалізація і самореалізація дитини, то онтогенез комунікативно-мовленнєвої сфери характеризує водночас саморозвиток психічної активності дошкільника, демонструючи розвиток особистості.

Комунікативні вміння - це складне системно-інтегративне поняття, що відбиває здатність індивіда до здійснення комунікативної діяльності, спроможність сприймати та породжувати цілісні мовленнєві висловлювання відповідно до конкретної ситуації спілкування і має творчий характер. Теоретичний аналіз наукових підходів до формування комунікативних умінь у дітей засвідчив недостатній стан вивчення теоретичних та прикладних аспектів проблеми.

Комунікативно-мовленнєвий розвиток розглядають як процес становлення форм і засобів взаємодії дитини з оточенням, в якій

віддзеркалені новоутворення емоційно-вольової, когнітивної, особистісної сфери людини як суб'єкта спілкування.

Психолого-педагогічна модель взаємодії педагога з дітьми, спрямована на формування мовного спілкування дитини з дорослими та ровесниками складається з:

- психолого-педагогічної діагностики;
- постановки педагогічних завдань; організації діяльності вихованців;
- аналізу динаміки та рівнів їх активності, а також корекції розвитку;
- прогнозування виховних ситуацій міжсуб'єктної взаємодії на індивідуальному та груповому рівнях.

Система навчання спілкування відображає логіку розгортання спільного задуму (проекту), коли дитина вчиться сприймати ззовні та визначати мету діяльності, знаходити адекватні засоби її реалізації, проявляти вольове зусилля в досягненні мети й наполегливе прагнення бути творцем своєї життєдіяльності.

Становлення мовленнєвої особистості відбувається не в лінійній послідовності (оволодіння звуком, граматично правильним мовленням, зв'язним висловлюванням, розширення словника, а в **комплексному розвитку всіх компонентів мовлення**. Його результатом є комунікативна компетентність — здатність користуватися рідною мовою як засобом мовленнєвої взаємодії у товаристві людей, знаходити своє місце серед них, розуміти їх і бути зрозумілим, узгоджувати власні бажання з намірами інших учасників спілкування [44].

Саме ці особливості є основою комунікативно-мовленнєвої компетентності старших дошкільнят. Водночас її можна набути й домінуючим використанням немовленнєвих засобів, що не порушить взаємодії дошкільняти з однолітками, не спотворить і не зруйнує його

контактів з людьми, які поряд з ним. Індивідуальні прояви мовленнєвої активності виражаються по-різному: дитина може бути мовчазною чи базікою, схильною до надмірного жестикулювання, постійно шукати й не знаходити потрібні слова, вміти слухати, вслухатися в інтонаційні "мережива" мовлення, сама доречно «плести» ці «мережива». Тож у край важливо розвивати в малого потребу в спілкуванні з навколишнім світом, пізнанні його в собі самому тощо. З часом, шліфуючи звуковимову, розширюючи свій лексичний запас, удосконалюючи граматичні вміння, дошкільник засвоює засоби мовленнєво-комунікативної поведінки, яка створює його індивідуальне мовленнєве «обличчя». Так формується мовленнєва особистість [44].

Центральним досягненням комунікативно-мовленнєвого розвитку молодшого дошкільника є сформованість інтересу до людини і форм взаємодії з нею, а також засвоєння експресивно-мімічних засобів контакту. Розмаїтість, широта, дієвість емоційних проявів через невербальні способи комунікації свідчать про оволодіння дитиною емоційно-особистісною формою спілкування, центральним об'єктом якого є людина з усім багатством емоцій та почуттів.

Емоційні прояви забезпечують комунікативну спрямованість на навколишній світ, відкритість досвіду дорослих та однолітків. Тому середній дошкільний вік – це період зростання когнітивної складності мовленнєвої поведінки. Когнітивно-лінгвістичний рівень досягнень дитини пов'язаний із засвоєнням відносин «людина – ситуація» і «мовна форма – значення». Мовлення стає об'єктом маніпуляції, усвідомлення, мовотворчості.

Методика діагностики, виступаючи засобом виявлення особливостей комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини в різні періоди дошкільного віку, дає можливість пояснити різні факти психічного розвитку дитини, що проявляються в поведінці, свідомості, особистісних якостях у зв'язку із закономірностями розвитку базових новоутворень, що відображають досягнення дитини у мовленнєвій комунікації.

Створенню розвивальної ситуації у сфері мовленнєвої комунікації сприяє діалогічна взаємодія. Взаємини дитини з дорослими та ровесниками в таких умовах базуються на людських, духовно змістовних ціннісних орієнтаціях, цілях взаємодії та відповідних засобах досягнення таких цілей. При цьому дитина навчається орієнтуватися на головну цінність у мовленнєвій комунікації «людина та її ставлення до світу, до інших людей, до самої себе».

Психологічними умовами формування комунікативних умінь визначено: комунікативно-мовленнєва спрямованість навчання; мотивація комунікативної діяльності; наявність позитивних стимулів; занурення дітей в активну комунікативно-мовленнєву діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку “Я у Світі” / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України; наук. ред. та упоряд. О.Л. Кононко. К.: Світоч, 2008. 430 с.
2. Березовська Л.І. Розвиток творчого мовленнєвого самовираження старших дошкільників в ігрових казкових ситуаціях : автореф дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія і методика навчання (українська мова)” / Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського. Одеса, 2004. 23 с.
3. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання [Текст] : науково-метод. посібник. К. : ІЗМН, 1998. 204 с.
4. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2-х кн. Кн. 1: Особистісноорієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / Наук. видання. К.: Либідь, 2003. 280 с.
5. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: монографія. К.: Видавничий Дім “Слово”, 2004. 376 с.
6. Богуш А. М. Мовленнєвий портрет п'ятирічної дитини / Дошкільне виховання, 2013. №7. С. 6 - 10.
7. Богуш А. М., Гавриш Н. Оптимізація мовленнєвої роботи з дітьми в розвивальному середовищі дошкільного навчального закладу / Дошкільне виховання, 2012. №10. С. 5 - 9.
8. Бодалев А.А. О взаимосвязи общения и отношения / Вопросы психологии. 1994. №1. С. 122-127.
9. Бодалев А.А. Личность и общение: Избранные труды. М. : Международная педагогическая академия, 1995. 328 с.
10. Блозва А.І., Красуля О.М. Корекція емоційної сфери дошкільника засобами гри [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Pedagogica/article/viewFile/3294/3218>

11. Божович Л. И. Избранные психологические труды: проблемы формирования личности / Под. ред. Д. И. Фельдштейна. М.: Междунар. пед. Академия, 1995. 212 с.
12. Гончаренко А. Комунікативна компетентність – головна мета //Дошкільне виховання, 2008. №7.
13. Велиева С. В. Диагностика психических состояний и отношений дошкольников в семье / Вестник психиатрии и психологии Чувашии. 2014. № 10. С. 38-59.
14. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук [та ін.]. 3-є вид., випр. і доп. К. : Каравела, 2012. 400 с.
15. Выготский Л.С. Психология развития ребенка. М. : Смысл [и др.], 2004. 512 с.
16. Власова О.І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку. К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2005. 308 с. (Монографія).
17. Гамезо М.В. Словарь-справочник по возрастной и педагогической психологии. М. : Педагогическое сообщество, 2001. 128 с.
18. Гавриш Н.В. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці [Текст]: навчально-методичний посібник. Донецьк : ТОВ “Лебідь”, 2001. 218 с.
19. Демченко О.П. Формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Вінницький держ. пед. ун-т ім. М.Коцюбинського. Вінниця, 2006. 20 с.
20. Дуткевич Т.В. Загальна психологія: теоретичний курс: навчально-методичний посібник. Кам’янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2015. 432 с.

21. Дуткевич Т.В., Терещенко В.А. Вікова і педагогічна психологія (курс лекцій і практикум): Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Медобори, 2012. 228 с.
22. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія : Навч. посібник. К. : ЦУЛ, 2012. 424 с.
23. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія (курс лекцій і практикум): Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський, ПП Буйницький О.А., 2006. 320с.
24. Загадковий світ емоцій. Розвиток емоційної сфери дошкільників / Упоряд. І. В. Молодушкіна. 2-ге вид. Х. : Вид. група «Основа», 2011. 207 с. : (Серія «Творчому педагогу»).
25. Ісаєнко М. М. Формування комунікативних умінь у курсантів вищих закладів освіти МВС : Автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського. 2002. 21 с.
26. Ильяшенко В.М., Ушакова О. С. Воспитание речевого общения в дошкольном детстве : учебно-методическое пособие. Елец: ЕГУ им. И.А.Бунина, 2003. 122 с.
27. Ильяшенко М.В. Развитие культуры речи дошкольников / Педагогика творчества : развитие языковых и творческих способностей дошкольников. М. : Институт развития дошкольного образования РАО, 2007. 208 с.
28. Калмикова Л.О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти : навч. посіб. для студ. ВНЗ. К. : НМЦВО, 2003. 300 с.
29. Карасьова К.В., Піроженко Т. О. Ігровий простір дитини. К. : Шкільний світ. 2011. 128 с. (Бібліотека «Шкільного світу»).
30. Кизилова В.В. Основи культури й техніки мовлення : навчальний посібник. Луганськ: Знання, 2007. 126с.
31. Ковылова Е.К. Психокоррекционная технология коммуникативного развития детей старшего дошкольного возраста с общим

недорозвитком мови : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.10 / Е.К.К Новгород, 2011. 264 с.

32. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук.-метод. посіб. / Наук. кер. О.Л.Кононко. К.: Редакція журналу «Дошкільне виховання». 2003. 243 с.

33. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід). К.: Стилос, 2000. 336 с.

34. Крутій К.Л. Створення мовленнєвого середовища (теоретичні засади і практична реалізація). Запоріжжя: ЛПКС, 2001. 203 с.

35. Кузьменко В.У., Коберник О.Г. Відверті розмови психолога з батьками / Дошкільне виховання. 2005. №8. С.5-7.

36. Кузьменко В. У. Сутність технології розвитку індивідуальності дитини 3-7 років // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. Т. VII. Вип. 4. К.: ГНОЗІС, 2005. С.181-190.

37. Кульчицька О.І. Дізнаємося про вікові особливості дітей дошкільного віку // Обдарована дитина. 2002. № 3. С. 44-54.

38. Ладивір С.О., Особистість дошкільника: надії та перспективи розвитку / Особистість дошкільника: надії та перспективи розвитку: науково-методичний посібник Житомир, 2003. 175 с.

39. Лисина М.И. Общение, личность и психика ребенка / Под ред. А.Г.Ружской; Вступительная статья А.Г.Ружской. 2-е изд. М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2001. 384 с.

40. Максимова Р.А. Коммуникативный потенциал человека и его влияние на разные стороны жизнедеятельности : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Социальная психология». Л., 1981. С. 132.

41. Максимчук Н.П. Основи психокорекції: Навчальний посібник. Кам'янець -Подільський: ПП «Медобори», 2011. 176с.

42. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / О. Л. Кононко, З. П. Плохій, А. М. Гончаренко [та ін.]. К.: Світоч, 2009.

43. Мартиненко І.В. Проблема комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку з системними мовленнєвими порушеннями. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/7748/1/Martynenko.pdf>

44. Методичний poradnik: науково-теоретичні засади, методичні та психологічні аспекти, особливості впровадження Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». / Укладачі: Ковтун Є.Ф., Цимерман І.Л. Суми: РВВ СОППО. 2009. 98.с

45. Михальська С.А. Чинники та критерії комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://es-journal.in.ua/index.php/2227-6246/article/viewFile/161897/160879>

46. Немов Р.С. Экспериментальная и педагогическая психология и психодиагностика. М. : Просвещение, ВЛАДОС, 1995. 460 с.

47. Орланова Н.П. Складання казок дітьми старшого дошкільного віку // Дошк. пед. і психологія : республ. наук.-метод. зб. Вип. 3. Радянська школа: 1967. С. 251-257.

48. Панчук Н.П., Мацерук М.В. Формування комунікативно-мовленнєвого розвитку особистості дитини // Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції. м. Кам'янець-Подільський, Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж. 2019. 468 с. С.436-438.

49. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 152 с.

50. Піроженко Т.О. Мовленнєвий розвиток дитини дошкільного віку // Наукові записки Ін-ту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. академіка С.Д.Максименка. К.: Нора-Друк, 2003. Вип.23. 436 с.
51. Піроженко Т.О. Психологія комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини : автореф. дис. ... докт. психол. наук : 19.00.07, Київ-2004. 40с.
52. Приходько Ю. Особливості спілкування [дошкільників] / Дошкільне виховання. 1982. №11. С. 10-11.
53. Погольша В.М. Социально-психологический потенциал личного влияния : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. СПб., 1998. 21 с.
54. Савчин М. В., Василенко Л.П. Вікова психологія: навчальний посібник. К. : Академвидав, 2011. 368 с.
55. Самохвалова А.Г. Коммуникативные трудности ребенка : проблемы, диагностика, коррекция : учеб.-метод. пособ. СПб., Речь, 2011. 432 с.
56. Савчук Л.О. Змістовий аспект формування комунікативно-мовленнєвих умінь у дітей шестирічного віку // Наук.-метод. зб.: Вип. 6. Інститут спеціальної педагогіки АПН України. К.: Наук. світ, 2005 с.183-187.
57. Столяренко О.Б., Чайковська О.М. Вікова психологія: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Медобори, 2016. 252 с.
58. Теплюк А.А. Особливості емоційного розвитку дітей дошкільного віку. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/apirantam/Avtoreferat/k.26.133.04/avtoreferat_tepliuk.pdf
59. Трунова В.А. Мовленнєві ситуації як засіб формування комунікативних умінь // Початкова школа. 1988. № 8. С. 26-29.
60. Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии. Работы советских психологов периода 1946-1980 гг. / Под ред. И.И.Ильсова, В.Я.Ляудис. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. 304 с.

61. Шаграева О.А. Эмоциональное развитие дошкольников: учеб. пособ. / О.А. Шаграева. М. : Академія, 2003.

62. Шторк Й. Психическое развитие маленького ребенка с психоаналитической точки зрения / Энциклопедия глубинной психологии / Ред. А. Боковиков. М.: Когито-пресс, 2001. С. 134 - 198.

63. Федорова О.В. Методи і прийоми формування комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів із тяжкими мовленнєвими вадами. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_44/25.pdf

64. Чи не спрощуємо можливості дитини?//Дошкільне виховання. 2003. №5. С.10-11.

65. Эйдемиллер Э. Г., Юстицкис В.В. Психология и психотерапия семьи. СПб.: Питер, 2001. 656 с.

66. «Я у Світі». Базова програма розвитку дитини дошкільного віку / Наук. кер. О.Л.Кононко. К.: Редакція журналу «Дошкільне виховання». 2008. 149 с.

67. Norbury C.F. Developmental Language Disorders : Overview. Chapter 16 / C.F. Norbury // The SAGE Handbook of Developmental Disorders [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://dx.doi.org/10.4135/9781446201107.n17>].